

A szegedi premontrei apácák magyar nyelvemlékei.

(A Szegedi Kódex.)

Középkori magyar irodalmunk túlnyomó részben kolostori jellegű. A kódexirodalom idejében egyes kolostorok voltak a fejlődő magyar irodalom melegágya, ahol tudós szerzetesek és szorgalmas apácák írták és másolták a magyar kézíratos könyveket. Legnevezetesebb irodalmi központtá fejlődött a Domonkos-apácák margitszigeti monostora s az óbudai Klarissza-apácák ősi kolostora.

1. Szeged és a magyar kódexirodalom.

Ilyen irodalmi tűzhely volt Szegeden a premontrei apácák prépostsága is a XV. század végén s a XVI. század elején.

Magáról a szegedi kolostorról édeskeveset tud a történelem. Az apácakolostor prépostság volt. A Szentlélekről nevezték el. A kolostor az elsők közt fogadta el 1510-ben a rendi reformot, az új rendi szabályokat, melyeket FEGYVERNEKI FERENC ipolysági prépost honosított meg hazánkban. A rendi reform elfogadásakor SZEGEDI KATALIN volt a kolostor fejedelemasszonya. Előkelő családok sarjai éltek a kolostorban. A Sárkány, Pöstyényi, Oláh, Lorántfy, Palásthi család nevét találjuk az apácák soraiban.

1511-ben premontrei apácák kapták meg a somlyóvásárhelyi bencés apácák gazdag kolostorát is. Az új kolostort Szegedről népesítették be. Maga a fejedelemasszony, SZEGEDI KATALIN, vezette az anyakaptárból kiváló rajt s ott is ő lett az első perjelnö. Tizennyolc karapáca ment vele. Név szerint is ismerjük őket: Sárkány Erzsébet, Pöstyényi Julianna, Kis Anna, Huszár Anna, Oláh Katalin Beatrix, Horváth Katalin,

Kys Klára, Kemény Katalin, Lorántfy Katalin, Kegyes Zsófia, Borsos Márta, Kalmár Márta, Szántó Erzsébet, Gyuthi Margit, Makaji Katalin, Somogyi Erzsébet, Kéken Anna, Palásthi Margit. Szebbnél-szebb magyar nevek! S nem egy szegedi családnévre is akadunk. Ez a 19 apáca foglalta el 1511 július 2-án a nevezetes somlyóvásárhelyi monostort, mely hiteleshelyi jogot is nyert.¹

Népes lehetett a szegedi kolostor, ha a dolgozó apácákat nem számítva is, 19 karapácát, v. i. kanonisszát tudott küldeni Somlyóvásárhelyre. A Boldogasszony apácáinak — ahogy a magyar nép nevezte a prémontrei apácákat — előkelő kolostora volt a szegedi. 1516-ban leégett. A török veszedelem idején pedig, minden valószínűség szerint 1529-ben, újra elpusztult s többé nem is kelt életre.

A szegedi prémontrei apácák nemcsak egyházi ruhák készítésével bíbelődtek, hanem szívesen foglalkoztak könyvek másolásával is. Így vált a szegedi, majd a somlyóvásárhelyi monostor is a magyar kódexirodalom tűzhelyévé.

Két régi magyar nyelvemlékünk maradt ránk, melyeknek eredete a szegedi Szentlélek-kolostorra vezethető vissza. Az egyik a prémontrei apácák magyar ordináriuma 1519-ből, a másik egy ú. n. szórvány nyelvemlék 1516-ból.

1. A prémontrei apácák magyar ordináriumát a *Lányi-kódex* tartotta fenn. Ezt a kéziratos könyvet a Sz. Lambertről nevezett somlyóvásárhelyi prépostság használatára másolták. Az eredeti példány azonban, amelyről a Lányi-kódexet leírták, a szegedi prémontrei apácák részére készült. KÁLMÁNCSEY LÁSZLÓ prémontrei szerzetes a könyv másolása közben, mikor a templom védőszentjéről van szó, szórakozottságában Sz. Lambert helyett közben Szentléleket ír.² Ez a tollhiba elárulja, hogy a magyar ordináriumot (mai fogalmaink szerint direktóriumot) eredetileg Szegeden állították össze. Szegeden állt a Szentlélek-templom az apácák kolostora mellett.

A magyar ordinárium a rendi reform hatása alatt keletkezett. Az egyházi könyv egybeállítói elárulják azt a törekvésüket, hogy minél hívebben akarnak alkalmazkodni a francia-

¹ Bővebben Timár Kálmán: Prémontrei kódexek. Kalocsa, 1924, 7. l. — LUKCSICS PÁL: A vásárhelyi apácák története. Veszprém, 1923.

² Lányi-kód. 293. l.: Patronuloknak, Nalatok zent leelek napian. (Nyelvemléktár. VII. k. XLVII. és 373. l.)

országi rendi szokásokhoz, nevezetesen az anyamonostor Premontre szertartási könyveihez. A franciaországi rendi reformnak átvétele szükségessé tette, hogy a szegedi kolostor a franciaországi anyamonostor szertartási könyveihez képest átdolgozza a maga liturgikus könyveit. Így jött létre Szegeden a magyar ordinárium s ezt másolták le 1519-ben (vagy 1519 táján) a somlyóvásárhelyi kolostor részére. A szegedi eredeti példány aligha készülhetett 1510-nél előbb. A Lányi-k. volta-képen a premontrei-rendi *Ordinarius liber* magyar átdolgozása.

2. A másik szegedi származású nyelvemlék egy latin liturgikus kéziratot könyvben rejlik. Az 1516 táján írt latin karkönyv szövegében helyenként magyar nyelvű bejegyzések olvashatók. Ez tehát ú. n. szórvány nyelvemlék.

A latin liturgikus kéziratot jelenleg a szombathelyi ferencrendi könyvtárban őrzik egy menekült kolostor megmentett értékes, ritka könyvei között.

E magyar nyelvemlékre elsőnek DANKÓ JÓZSEF hívta föl a figyelmet még 1893-ban.³ Említésre méltó — mondja ő — hogy a rubrikákat, v. i. jegyzeteket gyakran magyar nyelven szövi közbe az író. Ő *Cantionale*, majd meg *Cantionale Zentmiklosy* (Szentmiklós-féle Cantionale) néven említi s eredetét 1516—1518-ra teszi.⁴ A Szentmiklós-énekeskönyv elnevezés félreértésen alapul. Az énekeskönyv egy helyütt a szegedi Sz. Miklós kolostorról szól. Ezt a bejegyzést tévesen a kódexíró v. másoló nevének veszi DANKÓ.

Másodszor ZALÁN MENYHÉRT emlékezett meg e nyelvemlékről.⁵ Ő már mostani lelőhelyén, Szombathelyt tanulmányozta a kéziratot. Mint az egyik szegedi kolostornak 1516-ból való kézírásos, nagyrészt hangjegyes *énekeskönyvét* említi. Közli a 43. levélen található magyar bejegyzést is, mely világot derít a nyelvemlék eredetére. Magát a kolostort, hol a kéziratot énekeskönyv íratott, nem határozta meg ZALÁN. Könnyű megfejtetni, hogy a Szentlélek és Szent Miklós monostora közül csak az előbbiben laktak apácák. A könyv tehát eredetileg a szegedi premontrei apácáké volt.

³ DANKÓ JOSEPHUS: *Vetus Hymnarium ecclesiasticum Hungariae*. Bpest, 1893. 90. l. (18. sz. a.)

⁴ Uo. 18. és 185. l.

⁵ ZALÁN MENYHÉRT: A magyar középkori missalék kutatásának feladatairól. (Pannonhalmi Szemle 1928. 197. l.)

HORVÁTH ANTAL TIBOR premontrei kutató *Antiphonarium* néven említi az énekeskönyvet. Megjegyzi, hogy egyik írója Márta nevű premontrei apáca.⁶ Egyik elírását azonban ki kell igazítanom. A szegedi prépostságot Csanád-egyházmegyei kolostornak mondja. Szeged a középkorban a kalocsai érseki egyházmegyéhez tartozott; de a Szentlélek-prépostság mint kiváltságos monostor egyenesen az esztergomi érsek joghatósága alá volt rendelve. Csak terület szerint esett a kalocsai egyházmegyébe.

Az *Antifonálé* elnevezés nem szabatos; mert a kéziratos könyv nemcsak antifonákat tartalmaz, hanem más liturgikus egységeket is. Nagyon is vegyes karkönyv. Legegyszerűbb, ha énekeskönyvnek mondjuk.⁷

2. Ismeretlen magyar nyelvemlék.

Többen felhívták már a figyelmet a szegedi premontrei apácáknak magyar glosszákat tartalmazó latin énekeskönyvére. A magyar nyelvtudomány és irodalomtörténet művelői azonban még nem igen szereztek róla tudomást. A szaktudomány részére szinte újból föl kell fedeznünk ezt a szórvány nyelvemléket. Részletesebb ismertetése mindmáig váratott magára. Ennyiben beszélhetünk róla mint ismeretlen magyar nyelvemlékről.

Jó magam még 1929 nyarán tanulmányoztam e nyelvemléket a szombathelyi ferencrendi könyvtárban. Könyvtári jelzése: Cod. 6264. Ezt a jelzést még előbbi helyén, egy megszállt területen lévő kolostorban kapta, e kéziratos énekeskönyv.

Az énekeskönyv elején csonka papirkézirat hangjegyekkel. Terjedelme 116 levél, v. i. 232 lap. A papiros vízjegye mérleg különböző formában. Több helyütt vannak benne üresen hagyott levelek (pl. 58, 79—80, 96—100. levél és 59. levél első fele). Viszont akadnak később közbeiktatott, illetve utólagosan beírt lapok (pl. 49. levél).

Címe nincs a csonka kéziratos könyvnek. A tábla belső lapjára későbbi kéz cím gyanánt odajegyezte: *Liber variorum cantionum*.

⁶ HORVÁTH A. T.: Ad bibliographiam monasteriorum ex Hungaria. (Analecta Praemonstratensia. 1931. 196. 1.)

⁷ HORVÁTH az irodalom felsorolásánál a Szegedi Szemle (1930. 24.) egyik közleményére is hivatkozik. Ehhez nem juthattam hozzá.

A könyv több kéz írása. Tartalma vegyes. Breviáriumi részek s a misekönyvből való részletek egyaránt váltakoznak benne. A latin szöveg s a magyar glosszák is jelzik, hogy a többi, a kolostorban már meglévő liturgikus könyvnek kiegészítő része akar lenni ez az új könyv.

A másolók díszítik is a kéziratot s az ú. n. rubrikákban, v. i. az egyes szertartások végzésére vonatkozó előírásokban, utasításokban fordulnak elő magyar megjegyzések a latin szöveg fonalán, összesen kilenc esetben.

A magyar glosszákat három csoportra oszthatjuk.

1. A bejegyzések egyik csoportja a könyv rendeltetésére is utal.

Mindjárt a könyvnek 1. lapján ezt a latin megjegyzést olvashatjuk: De sancta Elyzabet ad vespas quere in libro maiori. sequitur Invitatorium. Regi deo iubilantes.⁸ (Magyarul: Sz. Erzsébet vecsernyéjét keresd a nagyobb könyvben! Jobban mondva a vecsernyére való himmust.)⁹

Hasonló magyar megjegyzésekre is akadunk:

fol. 8^a O lampas ees Laudes megh vagyön yrwan nagy kýmbe (olv. O lampas és Laudes még vagyön írván nagy kýmbe, [értsd: könyvbe].) antiphona.

fol. 16^a laudes maí kynfibe keres (olv. Laudes más künvbe keress).

fol. 1^a Elfő nocturnufnak (olv. Első noktornusnak) gloria.

Responsorium Magnificat. Laudes megh vagyön yrwan (olv. Laudes még vagyön írván.) antiphona Benedictus.

A dicséretet (Laudes), v. i. ennek az imaórának szövegét nem kellett leírni, mert már megvolt egy másik szertartási könyvben, a zsolozsmás könyvben.

A latin és magyar bejegyzések egyaránt hivatkoznak egy nagyobb, részletesebb könyvre. Csak azt másolják bele ebbe az énekeskönyvbe, ami a régebbi könyvekben kiegészítésre szorul.

2. A magyar szövegek második csoportja az énekeskönyv eredetére vonatkozik.

⁸ Matutinum. Dankó i. m. 278. 1. Invitatorium: Regi Deo iubilantes.

⁹ Letare Germania kezdetű himnus. L. Dankónál 276. 1.

Leghosszabb s legbecsesebb ez a megjegyzés:

fol. 43^a Ezer ewthaz Tyzenhath eztendeiben irtak w ther-
nulfth, a korth megh egye, zent leleknek monofthora, ees zent
myklwly, ees fellew warafnak zegednek nagyob rezye elfo hyd-
nepenek zent agostonnak elthyn, feria quarta (olv. Ezër-ötszáz-
tizénhat esztendőben írták e ternuszt, akkort mégége Szent Léléknek
monostora és Szent Miklósi, és Felső-várasnak, Szégednek, nagyobb
része első idnepének, Szent Ágostonnak, estin, feria quarta).

Ez a bejegyzés, melynek szövegét már ZALÁN is közölte,¹⁰
elmondja a kéziratos könyv másolásának idejét. A keltezésre
DANKÓ is utal.¹¹

A bejegyzés néhány szava magyarázatra szorul. *Ternusz*
(Zalán olvasása szerint: termisz) = ternio, v. i. iv. *elfo hyd-
nepenek Sz. Ágostonnak estin* = Sz. Ágoston első ünnepének
előestje, v. i. vigiliája. Sz. Ágoston vigiliája (augusztus 27.)
1516-ban csakugyan szerdai napra (feria quarta) esett.¹²

Mai nyelvre átírva így hangzik a magyar szöveg: Ezer-
ötszáztizénhat esztendőben írták e terniót, akkor mégége
Szentléleknek monostora és Szent Miklósé és Felsővárosnak
Szégednek nagyobb része első ünnepének¹³ Szent Ágostonnak
[elő-] estjén, feria quarta (v. i. szerdai napon).

A bejegyzés tanúsága szerint 1516 aug. 27-én dolgoztak
azon az íven, melybe a 43. levél esik. DANKÓ a keltezés alapján
1516 és 1518 közé teszi az énekeskönyv írásának idejét.¹⁴

A korjelölő bejegyzés értékes adatot rejt magában Sze-
ged város történetére vonatkozólag. Megtudjuk belőle, hogy
1516 aug. 27-én nagy tűzvész pusztított Szeged városában. Az
emlékezetes fekete szerdán a tűz martaléka lett a Felsőváros
nagyobb része. Ugyanekkor égett le két kolostor is: a Szent-
lélek és Sz. Miklós monostor.

¹⁰ Pannonh. Szemle 1928. 198. l.

¹¹ DANKÓ i. m. 90. l.

¹² KNAUZ NÁNDOR: Kortan. Bpest 1877.

¹³ A premontrei kanonok-rend a Sz. Ágostonnak tulajdonított szer-
zetesszabályok szerint él. Ezért atyjukként tisztelik Sz. Ágostont. A kö-
zépkorban vigiliával és nyolcaddal ülték meg Sz. Ágostonnak főünnepét
(aug. 28.). Első ünnep: aug. 28. A Lányi-k. is mondja egyhelyütt: Zent
agostonnak az elfew inepen (291. l.) Sz. Ágoston második ünnepe: Sz.
Ágoston translatiója. (okt. 11.)

¹⁴ DANKÓ i. m. 90. l.

Sz. Miklós kolostora férfi-kolostor volt és Sz. Domonkos rendje működött benne 1319-től 1529-ig.¹⁵ Sz. Miklós templomát ma a minorita atyák bírják s egyúttal ez a felsővárosi plébánia-templom. A középkori Domonkos-kolostor tehát a Felsővárosban volt a mai minorita kolostor helyén. Emlékét ma is őrzi a Sz. Miklós-utca neve.

A premontrei apácák kolostorának is a Sz. Miklós-monostor közelében kellett lennie. Vagy szintén a Felsővárosban volt, vagy a Felsőváros határán; különben nem perzselte volna fel a felsővárosi tűzvész. Ennek a bejegyzésnek tehát helymeghatározó jellege is van.

A középkorban a kolostorról nevezték el a Szentlélek-utcát. Ez a Sz. György- és Sz. Miklós-utca közelében volt.¹⁶ Ez a szomszédság szintén a Felsővárosra utal.

A kódexíró első helyen a saját monostoráról, a Szentlélek-prépostságról szól. A „Szent Ágostonnak estin“ keltezés meg egyenesen premontrei szerzetesre vall. A magyar katolikus Egyház a középkorban aug. 27-én Szent István királyunk nyolcadát ülte. A premontrei egyházi naptárok és szertartási könyvek nem jelzik Sz. István nyolcadát. A Lányi-k. ismételten így említi Sz. Ágoston ünnepét: Zent agufthon atyank napya (263. l.), Zent agofton doctor atyanknak mynd keet ynepen. (293. l.) A szegedi kódexíró is Sz. Ágoston iránt, a rend atyja iránt, fejezi ki tiszteletét, amikor az ő ünnepének előestjéről s nem a magyar középkorban szokottabb dátumról, Sz. István király nyolcadáról keltezi bejegyzését. Joggal láthatunk ebben premontrei vonást.

Ime, maga a kódexíró elárulja, hogy a szegedi premontrei apáca kolostorban, a Szentlélek-prépostságban készült az énekeskönyv.

Egy helyütt a kódexíró is megnevezi magát. A 70. levélen a lapszélen találjuk e bejegyzést: Ioror marta yrta. E szerint egy *Márta* nevű apáca volt a kéziratok könyv fő másolója, ta-

¹⁵ ÉRDUJHELYI MENYHÉRT: A kalocsai érsekség a renaissance-korban. Zenta, 1899. 225. l. — IVÁNYI BÉLA: A Szent Domonkos-rend római központi levéltára. Bpest, 1929. 30. l.

¹⁶ A kalocsai érsekség 1522. évi tizedjegyzéke ilyen sorrendben említi az utcákat: Sz. György-u., Sz. Miklós-u., Angyal-u., Szentlélek-u., Bánfalva. Reizner János: Szeged története. Szeged, 1900. III. k. 139. és IV. k. 125. l.

lán egyben az egész könyvnek összeállítója. Talán épen ő viselte a cantrix vagyis előénekes tisztjét s neki kellett gondoskodnia szertartási könyvek másolásáról.

1511-ben két Márta nevű apáca is volt a szegedi kolostorban: Borsos Márta és Kalmár Márta; de azok még ugyanabban az évben átmentek Somlyóvásárhelyre. 1548-ban *Cseh Márta* volt a somlyóvásárhelyi monostor apátnője s utóbb egy személyben móríhidai apátnő.¹⁷ Nem lehetetlen, hogy Cseh Márta az 1529-ben Szegedről Somlyóvásárhelyre, majd Móríhidára menekült apácák közül került a fejedelemasszony székébe.

A másoló tehát egy Márta nevű szegedi premontrei apáca. S ez esetleg azonos személy lehetett Cseh Márta későbbi apátnővel.

A 114. levélen a lapszélen van még egy nehezen betűzhető, de érdekes bejegyzés. Kétes olvasása:

mindonco yrta kon (olv. mindönök írta köny[v]) Ez a bejegyzés is arra vall, hogy a közösség könyve, melyen többen dolgoztak.

3. A többi magyar glossza már kisebb jelentőségű. Röviden jelzik az illető latin liturgikus szövegnek vagy éneknek rendeltetését. Három ilyen bejegyzés van. Ime:

fol. 44^a Eleuaciokor (olv. elevációkor). (Az úrfelmutatásra való ének: Ave verum corpus natum.)

fol. 54^b Zenth (Scenth?) laczlo kýrlnak myfeje (olv. Szent László királnak miséje).

fol. 41^a Requiemnek valo (olv. rekviemnek való). (A Venite exultemus zsoltár utolsó dallama.)

Ennyi magyar szöveg rejtőzik a latin énekeskönyv lapjain. A nemzeti szellemet nemcsak a magyar szentek tisztelete árulja el benne, hanem a rubrikákba tűzdelt magyar nyelvű bejegyzések is.

A kalocsai Főszékesegyházi Könyvtár két hasonló kéziratot őriz, két középkori latin breviáriumot német rubrumokkal. Az egyik egy XIV. századi *Diurnale*, mely az augsburgi szabályozott kanonokok (Chorherrenstift) használatára készült. A másik egy XV. századi *Breviarium*, mely eredetileg a bécsi Sz. Dorottya-kolostor birtokában volt. A szabályozott kanonokok kolostoraiban dívott az anyanyelven írt rubrumok

¹⁷ TIMÁR KÁLMÁN i. m. 8—9. l.

szokása mind a zsolozsmás könyvben, mind az élén álló egyházi naptárban.

Ezt a szokást követi nálunk a szegedi premontrei apácák énekeskönyve, csakhogy ebben nem folynak oly bőven az anyanyelven írt bejegyzések, mint az említett külföldi breviáriumban.

Szórvány nyelvemlékünk szaporítja nyelvemlékeink számát. De nyelvtudományi, nyelvtörténeti jelentőségénél fontosabb a kéziratos könyv, mint a korális éneknek emléke és forrása, mint a magyar középkorból ránk maradt liturgikus könyv s ennek is egy szegedi példánya.

3. A nyelvemlék mint énekeskönyv.

Nevezetes ez a nyelvemlék mint Szeged város zenetörténeti emléke. LUGOSI DÖME Szeged zenei múltját vázolja a középkorból csak egy egyleveles emléket, egy pergamentlapot tud fölmutatni. Ez egy XV. századi *Graduale*-nak vagy misekönyvnek kiesett levele, melynek eredetijét a szegedi kegyesrendiek könyvtára őrzi. A *Gloria* szövegét és hangjegyét tartalmazó levélnek hasonmását is közli LUGOSI.¹⁸

Ez árva kis emlék mellé most előkerült egy vaskos könyv: a szegedi premontrei apácák énekeskönyve. Egy középkori nevezetes kolostornak liturgikus könyve, korális könyve. Értékes emléke ez a középkori Szeged zenei életének, a premontrei kanonok-rend szokásainak és korális énekének.

Az énekeskönyv becses mint liturgikus emlék, mert régi szertartásokat őrzött meg. Még becsesebb, mint énekeskönyv, mert a magyar premontreiek egyházi énekművelésének beszedes hirdetője.

A premontrei kanonok-rend magyar ágára jellemző a Nagyboldogasszony s a nemzeti szentek kiváló tisztelete. Ez a szegedi énekeskönyvben is megcsillan.

A csonka énekeskönyv maga is Árpádházi Sz. Erzsébet zsolozsmájával kezdődik. Azután megvan benne Sz. László király miséje. Sajnos, csak a sequentia (*Nove laudis attolamus*) szövegét írták le, de hangjegyek nélkül.¹⁹ Sz. István király mi-

¹⁸ LUGOSI DÖME: A zeneművelés Szegeden. Szeged, 1929. 6. l.

¹⁹ Szövegét közli DANKÓ i. m. 185. l.: Sequentia de S. Ladislao rege et confessore.

séjénél hängjegyes a próza v. i. sequentia (*Corde voce, mente pura.*²⁰) Antifona is van Sz. Istvánról.²¹

Mária-énekek, himnuszok és antifonák sűrűn váltakoznak. Pl. Ecce Maria genuit, Sancta Maria succurre miseris, Salve regina, Ave trönüm trinitatis, O florens rosa mater Domini stb.

Különféle szertartásokat is találunk a könyvben: pl. nagyheti szertartás, a templomszentelés évfordulója (Dedicatio), esőért való könyörgés (Domine rex deus Abraham.).

A korális ének szempontjából legfontosabb a *Venite exultemus* kezdetű zsoltárnak (94. zsolt.) tízféle dallama a 18. levéltől a 42-ig. Ez a zsoltár a breviáriumban előfordul mint invitorium s azonfelül is fontos szerepe van a liturgiában.

Énekeskönyvünk pontosan feltünteti az egyes dallamoknál az ú. n. C-kulcsot. Helyenként a dallam rendeltetését is jelzi ez a könyv. A második dallamnál megjegyzi a könyv: *Dominicale*. Ez tehát vasárnapra való dallam. Van a zsoltárnak ünnepnapi és hétköznapi dallama (tonus festivalis et ferialis). A 7. változat a húsvéti dallam. Ezt így jelzi a könyv: *Surrexerit dominus*. A 9. dallamnál csak ezt a megjegyzést olvassuk: *invitorium*. Az utolsó dallam jelzése: *Requiemnek való*. (Későbbi nyomtatott karkönyvekben: *In officio Defunctorum*. A végén *Gloria* helyett *Requiem aeternam* éneklendő.)

A későbbi nyomtatott karkönyvek is adják a *Venite exultemus* zsoltárnak tízféle dallamát. Így pl. a Guidetto-Pelichiariféle *Directorium Chori* (Roma 1737), mely a székesegyházak és káptalani templomok használatára készült. Itt a *Communium Directorii* c. függelékben találjuk a 10 dallamot. A breviáriumi részletek szövegében csupán utalás van, hogy esetről-esetre melyik változatot kell venni.

A szegedi *Gloria* mellé megtaláljuk az énekeskönyvben a *Credo* dallamát is. Ez ugyan későbbi kéztől eredő írás.

Látjuk tehát, hogy az énekeskönyv anyaga gazdag és változatos. Hasznos forrásmunkát nyújt az egyházi ének, nevezetesen a korális történetével foglalkozó kutatónak. Jelentős emléke a magyar premontrei szerzet s egyben Szeged városa zenetörténetének.

²⁰ Szövege DANKÓNÁL 211. l.

²¹ Sanctissime rex Stephanus.

A *Lányi-kódex* kiadatlan latin szövegében is vannak hangjegyes részek. Az Ordinárium függeléke egyes szertartásokat tartalmaz, pl. temetési szertartás, apácák beöltöztetése. Ezek a rendnek egyetemes szertartási könyveiből (pl. *Processionale ad usum sacri et canonici ordinis Praemonstratensis*)²² valók. A szertartások egyformák voltak Szegeden is, Somlyóvásárhelyt is.

Maga a Lányi-k. eredetileg a szegedi Szentlélek-kolostor részére készült. Így a Lányi-k. adalékaival is bővülnek számra Szeged város zenetörténelmi emlékei.

4. Nyelvemlékünk vándorlása.

Szeged városában 1529-ben megszűnt a szerzetes élet. A rendi regesták tanúsága szerint a Domonkos-rend szegedi Sz. Miklós-kolostora 1529-ben elpusztult.²³ A török elől elmenekültek a premontrei apácák is. Csupán az Alsóvárosban bírtak a török hódoltság idején is megmaradni kolostorukban a Ferenc-rend népszerű tagjai, a barátok.

A szegedi premontrei apácák kénytelenek voltak a vándorbotot kezükbe venni. Magukkal vitték értékesebb dolgaikat. Megmentették könyveiket is, többi közt a magyar glosszás énekeskönyvet is. S épen az énekeskönyv vándorlása derít világot az apácák menekülésének útjára.

A szegedi apácák Somlyóvásárhelyre (Veszprém m.) menekültek. Ott nemcsak szerető rendi testvérekre találtak, hanem kedves régi ismerősökre is. Még 1529-ben is SZEGEDI KATALIN volt a somlyóvásárhelyi prépostság apátnője.

A somlyóvásárhelyi kolostor azonban szűknek bizonyult két kolostor lakóinak befogadására. 1543-ban lakatlanul maradt a móríchidai (Győr m.) premontrei prépostság. A szegedi apácák hamarosan elfoglalták a férfi-szerzetesek elhagyott kolostorát s hogy megélhetésük is biztosítva legyen, megszerezték a prépostság birtokait is. 1553-ban azonban kénytelenek voltak a török veszély miatt visszaköltözni Somlyóvásárhelyre.²⁴

1558 táján azonban a premontrei apácáknak Somlyóvásárhelyről is menekülniök kellett. Hol Bécsben találtak me-

²² L. *Analecta Praemonstratensia*. 1932. 289. l.

²³ IVÁNYI i. m. 30. l.

²⁴ Timár i. m. 9. l.

nedéket, hol meg Németújhelyre (Bécsújhely) sodródtak. A már kihalófélben levő apácáknak utolsó menedékhelyük lett 1585 táján a pozsonyi Klarissza-apácák kolostora.²⁵

Ide is magukkal vitték a szegedi énekeskönyvet. A kolostor felosztásáig ott őrizték a könyvet. A Klarissza-apácák rendjének eltörlésekor, 1782-ben a magyar Ferenc-rendnek Szűz Máriáról nevezett rendtartománya kapta meg a könyvet.

Az énekeskönyv vándorlásának egyik végállomása a pozsonyi klarissza kolostor volt 1782-ig.

A könyv 88. levelének alján német bejegyzést találunk. Sz. Anna officiumának szövege alá egy későbbi kéz odajegyezte: *bā. man. von. sant. iacob. halt. dife. hiftori.* A bejegyzés arra vall, hogy az énekeskönyv is megfordult német apácák kolostorában, nyilván a bécsi premontrei apácák Porta coeli klostromában. A könyv maga is résztvett a premontrei apácáknek Somlyóvásárhelytől Pozsonyig tartó nehéz vándorútján.

A szegedi énekeskönyv elárulja azt is, hogy — amint eddig is sejtettük — valóban a szegedi premontrei apácák voltak azok a menekült apácák, akik 1529-ben Somlyóvásárhelyt, majd 1544 táján Móríchidán találtak új otthont.

Hosszú és viszontagságos volt nyelvemlékünk vándorútja Szegedtől Pozsonyig, középkori magyar nyelvemlékeink egyik gyűjtőállomásáig! Vándorsorsát később sem kerülhette el. Trianon után most meg Szombathelyre vetődött.

*

A kalocsai egyházmegye területén több nevezetes női kolostor volt a középkorban. Az alsóadorjáni bencés apácák s a tárnoki ciszterci apácák a nőnevelés szolgálatában tevékenykedtek.²⁶ Még nagyobb hírnévre tettek szert a szegedi premontrei apácák. Kolostoruk a magyar kódexirodalom melegágyává lett. A szorgalmas kódexíróknak és másolóknak két kéziratot könyvét, két magyar nyelvemlékét ismerjük: a Lányi-kódexet s a magyar glosszás énekeskönyvet — nevezzük *Szegedi Kódexnek!* Eddigi tudásunk alapján ennyi Szeged város s egyben a kalocsai egyházmegye kapcsolata a magyar kódexirodalommal.

Timár Kálmán.

²⁵ Timár i. m. 13—15. és 75. l.

²⁶ WINKLER PÁL: Monostoraink a mohácsi vész előtt a kalocsai egyházmegyében. Kalocsa, 1933. 20. és 25. l. (A szegedi Szentlélek-prépostságot nem említi.)